

Hacettepe Üniversitesi
Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü

**CUMHURİYET
TARİHİ
ARAŞTIRMALARI
DERGİSİ**

Yıl 5 . Sayı 9. Bahar 2009

YÖNETİM YERİ:

Hacettepe Üniversitesi

Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü

06800 Beytepe- ANKARA

Tel: 0312 297-68-70 Belge-geçer: 0312 299- 20-76

Web: www.ait.hacettepe.edu.tr

E-posta: ctad.hacettepe@gmail.com

Tel (Ed.): 0312 297-68-70/123

CUMHURİYET TARİHİ ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

ISSN 1305-1458

Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü'nce yılda iki kez yayınlanan yaygın süreli hakemli bir dergidir. Yayın dili Türkçedir.

Basıldığı Yer: Hacettepe Üniversitesi Hastaneleri Basımevi

06100 Sıhhiye-Ankara

Tel: 0312 310- 97- 90

Basım Tarihi: 10.11.2009

Dergiye gönderilen yazı ve fotoğraflar iade edilmez.

Bu dergide yayınlanan yazılardaki fikirler yazarlara aittir.

**Hacettepe Üniversitesi
Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü**

CUMHURİYET TARİHİ ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Yıl 5 . Sayı 9. Bahar 2009

SAHİBİ

Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü adına
Prof. Dr. Mustafa YILMAZ

SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ

Doç. Dr. Saime Selenga GÖKGÖZ

EDİTÖR

Doç.Dr. Saime Selenga GÖKGÖZ

YAYIN KURULU

Prof. Dr. Mustafa YILMAZ

Prof. Dr. Adnan SOFUOĞLU

Prof. Dr. Fatma ACUN

Doç. Dr. Derviş KILINÇKAYA

Doç. Dr. Ayten Sezer ARIĞ

Doç. Dr. Saime Selenga GÖKGÖZ

Dr.Sadık ERDAŞ

HAKEM KURULU

AKBULUT, Dursun Ali, Prof. Dr., Ondokuz Mayıs Ü, Samsun.

ARI, Kemal, Doç. Dr., Dokuz Eylül Ü, İzmir

AYTEPE, Oğuz Prof. Dr., Ankara Ü, Ankara.

DAYI, S. Esin, Prof. Dr., Atatürk Ü, Erzurum.

ERTAN, Temuçin Faik, Prof. Dr., Ankara Ü, Ankara.

GÜNEŞ, İhsan, Prof. Dr., Anadolu Ü, Eskişehir.

KÖSTÜKLÜ, Nuri, Prof. Dr., Karamanoğlu Mehmet Bey Ü, Konya.

ÖZEL, Sebahattin, Prof. Dr., İstanbul Ü, İstanbul

ÖZEL, Oktay, Yrd.Doç. Dr., Bilkent Ü, Ankara.

ÖZDEN, Mehmet, Doç. Dr., Hacettepe Ü, Ankara

SARINAY, Yusuf, Doç. Dr., T.C Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara.

SEYİTDANLIOĞLU, Mehmet, Doç. Dr., Hacettepe Ü, Ankara.

SOFUOĞLU, Adnan, Prof. Dr., Hacettepe Ü, Ankara.

ŞAHİNGÖZ, Mehmet, Prof. Dr., Gazi Ü, Ankara.

TÜRKEŞ, Mustafa, Prof. Dr., Orta Doğu Teknik Ü, Ankara.

YEŞİLBURSA, Behçet, Prof. Dr., Abant İzzet Baysal Ü, Bolu.

YILMAZ, Mustafa, Prof. Dr., Hacettepe Ü, Ankara.

BU SAYININ HAKEMLERİ

ARIĞ, Ayten Sezer, Doç.Dr., Hacettepe Ü, Ankara.

AVCI, Yasemin, Yrd.Doç.Dr., Pamukkale Ü, Denizli.

BEYOĞLU, Süleyman, Prof.Dr., Marmara Ü, İstanbul.

DAYI, Esin, Prof.Dr., Atatürk Ü, Erzurum.

EMİROĞLU, Gülmisal, Yrd.Doç.Dr., Selçuk Ü, Konya.

ERDAŞ, Sadık, Dr., Hacettepe Ü, Ankara.

ERTAN, Temuçin Faik, Prof.Dr., Ankara Ü, Ankara.

GÖRGÜLÜ, İsmet, Başkent Ü, Ankara.

KÖSTÜKLÜ, Nuri, Prof.Dr., Karamanoğlu Mehmet Bey Ü, Konya.

SARINAY, Yusuf, Doç.Dr. T.C Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara.

SOFUOĞLU, Adnan, Prof. Dr., Hacettepe Ü, Ankara.

TAŞKIRAN, Cemalettin, Prof.Dr., Kırıkkale Ü, Kırıkkale.

YİĞİT, Ali Ata, Yrd.Doç.Dr., Giresun Ü, Giresun.

YILDIRIM, Seyfi, Dr., Hacettepe Ü, Ankara.

YILMAZ, Mehmet Serhat, Yrd.Doç.Dr., Kastamonu Ü, Kastamonu.

YILMAZ, Mustafa, Prof.Dr., Hacettepe Ü, Ankara.

CUMHURİYET TARİHİ ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

YIL 5 . SAYI 9. BAHAR 2009

İçindekiler

Saime Selenga GÖKGÖZ, Takdim	1
Makaleler	
Seyfi YILDIRIM, Patrik Zaven Efendi'nin Siyasî Faaliyetleri, 1918-1922	5
Selçuk URAL, Doğu Vilâyetlerinde Asayiş Sorunu, 1919-1920	41
Burak ÇINAR, Haldun YALÇINKAYA, Blitzkrieg'in II. Dünya Savaşı Öncesi Uygulaması: Büyük Taarruz	77
Mehmet ÖZDEN, 1930'lar Türkiye'sinde Fragmanter ve Retorik-Yoğun Bir Kemalizm Örneği: Vasfi Raşit Seviğ ve <i>İnkılâpların Öğrettikleri</i>	97
Melek ÇOLAK, Atatürk Dönemi Türkiye'sinde Bir Macar Meteorolog: <i>Aksakallı Havabakan</i> Antal Réthly (Macar Kaynaklarına Göre)	113
Halil ŞİMŞEK, Çanakkale Bağlamında 1934 Trakya Yahudi Olayları	137
Makbule SARIKAYA, <i>Gürbüz Türk Çocuğu</i> Dergisinde Çocuk Sağlığı Meselesi	151
Selahattin KAYMAKÇI, Harun ER, T.C İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük Dersinin Öğretimi Üzerine Yapılan Tezlerin Analizi	165
CTAD Yayın İlkeleri	181
Yazarlar	183

Takdim

Saime Selenga GÖKGÖZ

Hacettepe Üniversitesi

Umberto Eco'nun *Ortaçağı Düşlemek* eserindeki ilk denemesi "Yüzün Dili" başlığını taşır. Yüz ruhun aynası mıdır? Bizde de öyle derler... Denemesi, bizdeki *ilm-i simanın* Batı'daki karşılığı olan *fisionomonomia*'nın bilimliğinden yola çıkıp katmanlaştırarak, insan yüzünün aldığı ve sahip olduğu duygu ve duygulanımların (düşüncenin de dışı vurumu) ifade olarak çözümlenmesinin ne denli Batı düşüncesinin, en eski zamanlardan modern zamanlara yazınında yer bulduğunu ve pek bir önemsendiğini, istenildiğinde bu yüz-ruh çözümlenmelerine yalnızca yazında değil, başka mesleklerde de başvurulduğunu (isabetli olup olmaması ayrı bir mevzu tabi) örneklendirerek yazar ve tartışır. *Gülün Adı*'ndan *Foucault Sarkacı*'na tüm Eco Türkçeye kazandırılmış külliyatı CTAD okurlarına ayrıca önerilir. Eco'nun bu denemesinin birinci kısmından birkaç satırı aktarmayı tek bir sebepten istiyorum. Bir yazı okurunu kendisi seçer, yazı öyle veya böyle okunur. Tarih mesleğine ucundan kıyısından yelken açanların, kendini Tarihin bir devrinde diyelim, olmuş olanı, bitmiş olanı bildik, kendisine öğretilen sorularla -öğretilmeyen soruları sormak da var bu meslekte elbette- çözümleme işinde bu sorulara cevap verdiği iddiasında hâlâ heveskâr sebatkârlar olarak biteviye sancı çekenlerin yeniden, tarih okuru için nesne kıldığı bu kez tarihsel failinin yüzünü (bu artık *de humana physiognomoniam* düşünmek demek) bilmeyi, görmek istemeyi merak etmesi durumda öznel tarih kurgusu ne olurdu? CTAD'ın beşinci yılının dokuzuncu sayısındaki emek ürünü makalelerin zaman-mekânda *karakter, nihayet ruh ve irade sahibi* tarihsel faillerinin (olmuş olanı, bitmiş olanı gerçekleyenler) insan olarak yüzlerini; bu kimilerinin ancak portre fotoğraflarından, fotoğrafın icadından (tabi diğer plastik sanatlarda) önce ise ancak portre resimleriyle (varsa) bilebildiğimiz, fiil hâlindeki ifade tahlilini ilk anda belki güç kılan yüzlerini, *doğal fizyonomilerini* de, insan olarak kendilerini merak etmek de olurdu:

1.Fisionomonomia (ya da fisionomia ya da fisionomonica ya da fisionomica, ya da fisiomomia) çok eski bir bilimdir. Daha doğrusu bilim olduğu kesin değildir. Aristoteles'in sayfaları karıştırıldığında (örneğin, *Analitici Primi* II, 70b) tüm doğal sevgilerin bedeni ve ruhu eşzamanlı olarak etkiledikleri veri olarak alınır, bir insanın ya da hayvanın doğasının, bedensel yapısı temel alınarak anlaşılabilceği görülür: Böylece yüzün çizgileri, ya da başka organların boyutları bir iç karaktere

gönderme yapan göstergelerdir. Aristoteles, hiç kuşkusuz yürekli bir hayvan olarak aslan örneğini veriyor; bu yürekliliğin dışsal göstergesinin ne olacağını soruyor kendi kendine. Bu göstergeyi 'el ve ayakların büyüklüğünde' buluyor; bundan da ayakları yere sağlam basan bir insanın olsa olsa yürekli olacağı sonucunu çıkarıyor.

Başka bir deyişle yüz ruhun aynasıdır. Bu uzlaşım bilimsel değildir. Hegel'in 'doğal fizyonomi' adlandıracağı şeyin bir parçasını oluşturur. Günlük yaşamımızın akışı içinde gözleri bulanık, kan çanağına dönmüş, suratı yara bere içinde, basık burunlu, dişleri köpek dişi gibi iri ve sivri, sakalı terden diken diken birini, biriktirdiklerimizi güvenle kendisine bırakabileceğimiz ya da içinde çocuklarımızın bulunduğu arabamızı emanet edebileceğimiz en son kişi olduğunu düşünmekten kendimizi nasıl alabiliriz?

Bu doğal eğilimden kolayca bilime geçilir, ne denli sezgisel olursa olsun: Fizyonomi bilimine Cicero, Quintilianus, Plinius, Seneca, Galenus, Albertus Magnus, Campanella, Darwin'e (başka türlü de olamazdı), Lombroso'ya varıncaya dek değinmişlerdir. Bilimin yetkesine dayalı doğal fizyonomi düşün bayram edebilir. On dokuzuncu yüzyıl başında frenolojinin (ileride göreceğimiz gibi) kafatasının çıkıntuları ile ruhsal eğilim arasındaki denkliklerin araştırılmasını yöreklendirmesinin ardından ortaya çıkan halk anlatısı bir doğal fizyonomi şenliğinden başka bir şey değildir. (Eco 1996: 7-8) [Umberto Eco, *Ortaçağı Düşlemek*, Çev. Şadan Karadeniz, İstanbul: Can Yayınları, 1996.]

Eco'nun *I misteri di Parigi*'den aktardığı bu halk anlatısını okumayı CTAD okurlarına bırakıyorum. Bu sayıda konu çeşitliliği sunan sekiz makalenin aynı CTAD okurları, yazarlarının öne çıkardığı fiil-faillerin tarihsel olarak kapladıkları hacimle beraber, esasta ruh-karakterlerini de kendilerince tahayyül edebilirler.. Seyfi YILDIRIM'ın son Ermeni Patriği Zaven Efendi'nin siyasî davasını *Hatıratı*'nı kaynak alarak işte tam da bu ruh hâllerini bilmeyi ve anlamayı mümkün kılan bu kaynağa dayanarak betimleyip analiz ettiği yazısını, Selçuk URAL'ın yazısı takip etti. Ural'ın makalesi, *vilâyat-ı şarkiye* olarak *vilâyat-ı sitt'e*'de, Millî Mücadele'nin iki paşasının, Mustafa Kemal Paşa ve Kazım Karabekir Paşa, sair mahallî ve merkezî askerî ve sivil faillerinin *asayiş ber-kemâl*'i sağlamak (ve tabi bunu engelleyenleri defetmek) için nasıl ortak ve merkezden çevreye mutlak itaati gerektiren planlamanın, stratejik düşünmenin içinde olduklarını bize tanıklıyor. İlk iki yazı birbirleriyle ilişkilidir.. Clausewitz'in *Harp Üzerine*'si çevirisinden de olsa bilinir. [Çev. H.Fahri Çeliker, I.Cilt, Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1984.] Bununla, sınırlı mıdır, telif çalışmalarımız var mıdır bilmesem de, bizdeki *Harp Tarihi* incemelerinin durumu nedir sorusunu sorduran iki yazarlı bir makalemiz var bu sayıda. Burak ÇINAR ve Haldun YALÇINKAYA, *ordu-millet oluşum tarihi* üzerine bilimsel çalışmanın, mesai sarfetmenin dayanılmaz ağırlığını hissettirdiler. Emperyal-ist ve ulus-devlet tarihlerinin harp boyutunu yazmış, yazmaya da devam eden Batılı bir tarih yazını var tabi. Bu bizi düşündürmeli.. Yazarlar karşılaştırmalı bir makale kaleme alarak *Blitzkrieg*'in ilk uygulamasının Millî Mücadele'yi nihayetlendiren Büyük Taarruz olduğunu savlıyorlar. Yazıyı ayrıca *Türk okumu* *Tatar okumdan* menzil farkını gülümseterek bildirdiği için ayrıca önemsedigimi belirtmeliyim.

Bu sayının sair makaleleri de *Siyase*'in kelâmıla fikirle iştigal eden sonra yine hep fiile kendine bırakan boyutlarını ele alan çalışmalar olarak durmakta. Mehmet ÖZDEN, *İnkılâbın Öğrettikleri*'nin mümtaz muharriri, hukukçu, adanmış bir Cumhuriyet entellektüeli Vasfi Raşit Seviğ ile bizi tanıştırdı, hükmettiği bu 'İnkılâp Metni'ne *discursive* bakılabileceğini de gösteren bir yazı. Yazarın devrin bu nevi inkılâp metinlerini inceleyip tartıştığı makaleleri olduğunu biliyoruz. *Türk İnkılâbı*'nın radikalleri, 20. yüzyılın bu Şarklı devrimcileri, şüphesiz her seviyede ve sahada kendini ifade edebilen müretteplerdi de, her şeyi sıraya mı koyarak dizdiler (toplumsal ihtiyaçlar bahsinde hiç şüphesiz), uyumu mutlak gözetten oldular mı peki? Uyum arayışı radikalın jargonunda var mıdır ki? Vardır da, süreçte mutlak gözetilmez ancak nihâi beklenti olarak öngörülen midir? Radikaller *Yeni Türkiye*'nin inşasında hiçbir şeyi atlamadılar, herhâlde incelikli olarak tasarlayıp amaç-araç ilişkilerini kurarak hayata geçirme azmiyle hareket ettiler. Bu radikaller, amaçlar silsilesini gerçekleştirmek iradesini, araçlar bahsinde model almalarla da kendilerini bize bildirdiler: Melek ÇOLAK, Atatürk Türkiye'sinde Macaristan'ın sahasında otorite bir bilgini iklim bilimci, meteorolog, *bavabakan* Antal Réthly'in iklim bilimin ve meteorolojinin kurucusu olarak neden davet edildiğini ve nasıl bir yüce gönüllükle Türkiye Cumhuriyeti'nin davetini kabul ederek bu sahada öncülük ettiğini, yetişmelerinde pay sahibi olduğu Türk iklimbilimcilere ve meteorologlara yerini bırakarak ülkesine döndüğünü Macar kaynaklarına başvurarak değerlendiriyor. Biz ise ona en güzel yakıştırmayı yapmışız zannımca; *Ak Sakallı*, yalnızca ak sakalından ötürü olmasa gerek. Yüz ruhun aynasıdır..

Halil ŞİMŞEK, Cumhuriyet'in Lozan'la hukuklarını tanıdığı Türkiye Yahudi azınlığı tarihinin (ve tabi Emperyal'den Cumhuriyet'e gayrimüslim tebaa siyasetlerinin-azınlık siyasetlerinin tarihsel incelemelerinin) bir parçası olan 1934 Trakya Olayları'nı Çanakkale zemininde, 1930'lu yılların Türkiye'de tecrübe edilen ağırlığında ele alıp değerlendirdi. Onun yazısını Makbule SARIKAYA'nın Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin yayın sesi olarak neşredilen *Gürbüz Türk Çocuğu* (1926-1936) dergisinde 'çocuk sağlığı' bahsine özelleşerek betimlediği makalesi izliyor. Makalesinin sonunda hazırladığı tematik dizin, *Türk İnkılâbı*'nın en erken bir zamanda "çocuk" gerçekliğine yüklediği anlamı ve bu anlama kendisini adayan doktor *neferlerin* sarfettiği mesaide (bilimsel) bilginin (*knowledge*) değerinin nasıl kavrandığını olduğu kadar eylemin içeriğini bize tekrar fark ettirdi. Kendilerini çocuk sevgisiyle besleyen bu öncü adanmışların yorulmaz mesailerindeki yüz ifadelerini lütfen tasavvur ediniz. Son yazımız ise, iki genç araştırmacının Selahattin KAYMAKÇI ve Harun ER'in, ne olduğunu anlamaya çalıştığımız *Türk İnkılâbı*'nın anlayıp da öğretilmesi bahsine son 10-15 yıldır Türk üniversitelerinde verilen bilimsel çalışmaların kısa bir betimlemesini doktora ve bilimuzmanlığı tezlerini merkeze koyarak yaptıkları bir makedir.

CTAD bahar sayıları gecikmeli çıkmaya alıştı.. Okurlarımızdan ve yazarlarımızdan ve tabi ciddiyetle bilimsel yetkinliğin daha bir olgunlaşması için yazarlarımıza yol gösteren hakemlerimizden bu gecikme için toleranslarını bekliyorum. Nice beş yıla diyerek esasta sıkı okur-yazar ilişkisinin iç içe, dergimiz zemininde devamını dileyerek emeği geçenlere teşekkür ediyorum.